

Journalistinen vapaus

Tämä artikkeli perustuu valmistet-
la olevaan tutkimukseen¹, jolla on
kolmenlainen tausta.

Vuosikausia minua on kiusannut
se, että nimenomaan angloamerikka-
lainen *sananvapautta* koskeva kirjallisuus liikkuu miltei poikkeuk-
setta välineen tasolla: sananvapaus
on jotakin joka toteutuu yksittäi-
sen lehden tai koko lehdistön, yk-
sittäisen radio- tai tv-aseman tai
koko radion ja tv:n toiminnassa
yleensä. Sen sijaan tätä kirjalli-
suutta ei juurikaan kiinnosta,
keillä on sananvapaus *wälineen si-
sällä*. Edes Saksan Liittotasaval-
lassa yleistynyt keskustelu *die in-
nere Pressefreiheit*'in käsittees-
tä ei tunnu hedelmöittäneen anglo-
amerikkalaista kirjallisuutta.

Toiseksi suomalaiset toimitta-
jat ovat aina silloin tällöin sekä
erilaisissa seminaareissa että yk-
sityisesti kertoneet minulle esi-
merkkejä vapautensa rajoittamises-
ta. Läheskään aina ei rajoittava
voima ole ollut tiedotusvälineen
ulko- vaan sen sisäpuolinen: lähin
esimies joka on valtahierarkiassa
ylempänä, ja viime kädessä lehden
päätoimittaja tai Yleisradion
asianomaisen ohjelmayksikön johta-
ja.

Kolmanneksi suunnittelimme tä-
män tutkimuksen teemasta pohjois-
maista yhteistyöprojektia suunnil-

leen saman ryhmän voimin, joka on
Tanskassa julkaissut kirjan objek-
tiivisuudesta (Veirup 1979). Kun
ryhmän muiden jäsenten aika ei kui-
tenkaan riittänyt hankkeen toteut-
tamiseen, päätin ryhtyä työhön yk-
sin².

Vapauden filosofiaa

- Ei toimittajan vapautta voida
erottaa ihmisen vapaudesta yleensä,
sanoi spontaanisti yksi tätä
tutkimusta varten haastatelluista
toimittajista.

Hän on aivan oikeassa. Ainakin
eräät yleisen vapauden filosofian
käsite-erittelyt ja -erottelut ovat
tässä yhteydessä välttämättömiä.

Tunnettu lienee erottelu *nega-
tiiviseen* vapauden käsitteeseen eli
vapauteen jostakin (freedom from)
ja *positiiviseen* vapauden käsitteeseen eli
vapauteen jotakin varten
(freedom for).

Kiintoisa, tunnettu erikoiskysy-
mys on *tahdon vapauden* ongelma³.

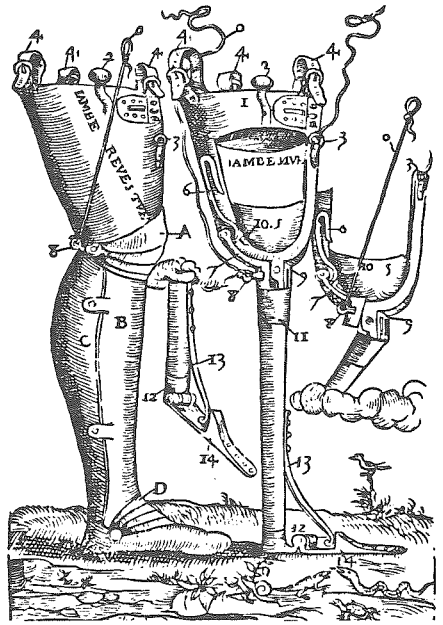
Vapaus on mahdollista jakaa
myös *subjektiiviseen* ja *objektiiviseen*
vapauteen. Edellinen on ta-
junnallinen kokemus ja jälkimmäi-
nen taas tosiasiallinen olotila.
Jos tajunnallinen kokemus ei vas-
taa tosiasiallista olotilaa, ky-
seessä on *illusorinen* vapaus/va-
paudettomuus. Sivumennen totean

säisten valtasuhteiden asettamien ilmaisun ja ajattelun esteiden siitä rajoittamatta.

Voidaan kysyä miksi päätoimittajan vapaus on erikoisasemassa. Siksi että päätoimittajalle turvaa sananvapauden painovapauslaki, joka ei kuitenkaan sano mitään muiden toimittajien sananvapaudesta. Tällä en tietenkään kiistä etteikö myös päätoimittajan sananvapaudessa - muusta kuin ahtaan juridisesta näkökulmasta - saattaisi olla paljonkin tutkimista; se ei vain kuulu tämänkertaisen tehtäväni piiriin.

Näkökulman valintani perusteella lienee helppo arvata, että symptisoin journalistista vapautta ja toivon että sitä tässä maassa - kenties tekemäni tutkimuksenkin avulla - voitaisiin lisätä. Silti kieltäydyn ottamasta utopioiden piiriin kuuluvaa maksimaalista, absoluuttista journalistista vapautta edes ihanteeksi.

Jos toimittajan journalistinen vapaus esimerkiksi haastattelijana olisi maksimaalinen, silloin esimerkiksi oma vapauteni haastateltavana olisi nolla; toisin sanoen haastattelijalla olisi oikeus vapauden nimissä väaristellä lausumiani miten tahansa. Ja jos uutistoimittajien journalistinen vapaus ylimalkaan olisi täydellinen, heillä siis olisi oikeus vapauden nimissä ja esimerkiksi joitakin poliittisia tai ideologisia päämääriä palvellakseen, henkilökohtaisia kiistoja kostaakseen tai yritysten korruptoimina julkaista empiirisesti täysin paikkansapitämättömiä uutisia. Näin pitkälle en halua journalistista vapautta viedä.⁵ Siksi edellä mainitsemieni journalistien "oikeiksi katsomien" päämäärien ja keinojen tulee olla myös *hyvin perusteltuja*.

Formaalisten valtasuhteiden konkretisoimista

Inventoitaessa journalistiseen vapauteen vaikuttavia tekijöitä voidaan liikkeelle lähteä konkreettisista käytännöllisistä ilmiöistä.

Mainitsin jo edellä että painovapauslaki ei takaa 'rivitoimittajalle' mitään vapautta hänen työnsään. Sen sijaan *tekijänoikeuslaki* turvaa hänelle tietyt oikeudet, kuten *isyys-* ja *respektioikeuden*. Edellisen olennainen sisältö on Bruunin ym. (1981, 68) mukaan se, että tekijällä on "oikeus tulla tunnustetuksi teoksensa tekijäksi aina kun teosta käytetään". Jälkimmäinen taas takaa tekijälle sen, ettei hänen tuotoksiaan toimituksellisessa työssä käsiteltäessä - editoitaessa, kuten on tapana sanoa - "tekijän journalistista persoonallisuutta loukata" (emt., 68). Lyhyesti ja yksinkertaistetusti sanottuna toimittajien esimiesportaalla, kiistojen tullen viime kädessä päätoimittajalla, on oikeus

hylätä toimittajan käsikirjoitus, mutta ei oikeutta tehdä siihen olennaisia muutoksia. Radio- ja tv-ohjelmien osalta sama oikeus on viime kädessä ohjelmayksikön johtajalla. Korostan että nämä käytännössä koetellut normit ovat tosiasiota, jotka on ensin tunnettava ennen kuin niitä voidaan yrittää saada muutetuiksi; niiden tuntemisen välttämättömyys erottanee taas kerran oman realismini 'praksismi-subjektivismista'.

Lakien ja erilaisten sopimusten varaan nojaavat seuraaventyypiset ilmiöt. Kustantajalla on oikeus määrätä lehden linjasta sekä nimitää ja tarvittaessa erottaa toimittajat. Yleisradion 'omistajilla' on periaatteessa samat oikeudet. Toimittajien irtisanomissuojan todellisen luonteen on paljastanut esimerkiksi Aarno Laitisen tapaus. Toisaalta irtisanomiset ovat verraten harvinaisia.

GTT:n ja SSL:n *tes-sopimus* asettaa toimittajille velvoitteen noudattaa kustantajan kirjallisesti määrittelemää lehden linjaa. Suunnitelluista linjan muutoksista on saatettava hyvissä ajoin tieto toimittajille henkilökunnalle.

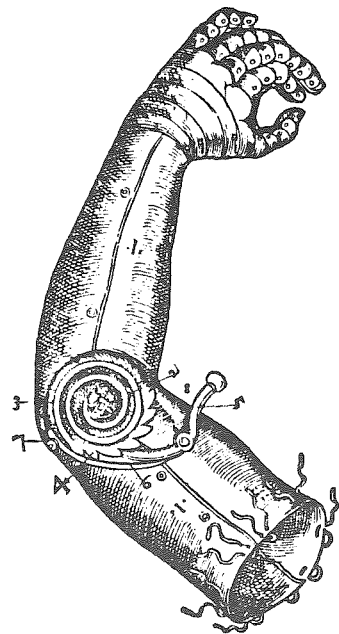
Niin ikään sopimuksessa on pykälä, joka suojaa lehdentoimittajaa pakolta tehdä *hyvän lehtimiestävän vastaisia* ja *ammattikunniaa loukkaavia* tehtäviä tai kirjoittaa *vastoin vakaumustaan*. Radio- ja tv-toimittajien osalta lehden linjamääritykseen on tavallaan verrattavissa *Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö*. Ns. vakaumuspykälä on toimittajien kaikissa *tes-sopimuksissa* (kolmas on MTV:n) suunnilleen sama.

Toimitusdemokratiasta tai -yhteistoiminnasta ei ainakaan vielä ole aihetta edes puhua. Kustantajien tiedetään suhtautuvan erittäin

penseästi yrityksiin luoda järjestelmä jolla legitimoitaisiin toimittajien oikeus päästä osaltaan vaikuttamaan lehden sisältökysymyksiin.⁶

Tässä on pähkinänkuoressa *toimittajien ay-liikkeen* panos journalistisen vapauden kysymyksissä. Huomattakoon että esim. *Julkisen Sanan Neuvosto* - jonka tärkeä osapuoli SSL on - ei ota kantaa journalistisen vapauden rajoitukseen tässä tutkimuksessa tarkoitettussa mielessä.

Toisaalta toimitusten tai koko lehtitalojen samoin kuin Yleisradion *informaaliset valtasuhteet* voivat ainakin osaksi olla jopa hyvin toiset kuin formaaliset. Journalisteilla voi olla - periaatteessa jopa hyvin paljon - valtaa, jota mitkään kirjoitetut normit eivät säätele.

että suomalaisessa tiedotustutkimuksessa kuten muissakin yhteiskuntatieteissä viime vuosina levinnyt 'uussubjektivismi' tai 'praksismi-subjektivismi' objektiivisten ilmiöiden tutkimusta hylkiessään on tietenkin kyvytön saamaan selville mitään vapauden/vapaudettomuuden mahdollisesta illu-sorisuudesta.

Individualistisen vapauden käsitteen rinnalla voidaan puhua *kollektivistisestä* vapauden käsitteestä.

Marxilaisuudelle vapaus on välttämättömyyden tajuamista (Engels 1979). Tämä on tietenkin mahdollista tulkita vääräksi determinismiksi, eräänlaiseksi 'ennaltamääräämisopiksi', jonka mukaan yksilö ei voi vaikuttaa olennaisiin asioihin yhteiskunnassa vaan hänen on vain alistuttava niihin. Tämä ei kuitenkaan vastaa Engelsin kantaa, vaan hän kirjoittaa (emt., 297): "Vapaus ei piile kuvitellussa riippumattomuudessa luonnonlaeista, vaan näiden lakien tiedostamisessa ja tähän liittyvässä mahdollisuudessa antaa niiden toimia suunnitelman mukaisesti määrättyjen tarkoituserien hyväksi. Tämä koskee yhtä hyvin ulkoisen luonnon lakeja kuin niitäkin, jotka säätelevät ihmisen itsensä ruumiillista ja henkistä olemassaoloa." (Vrt. myös Lenin 1976, 240). Välttämättömyyden tajuamisen sijasta - vaikka ei sille vastakaisessa mielessä - voitaisiin siis puhua myös välttämättömyyksiensä salimien mahdollisuuksiensa hyväksi käyttämisestä. Tämä kantani on antagonistisesti toinen kuin jo mainitun 'praksismi-subjektivismin' välttämättömyydet pitkälle kieltävä voluntaristinen kanta.⁴

Näin olemmekin tulleet *suhteelliseen*, ei *absoluuttiseen* vapauteen.

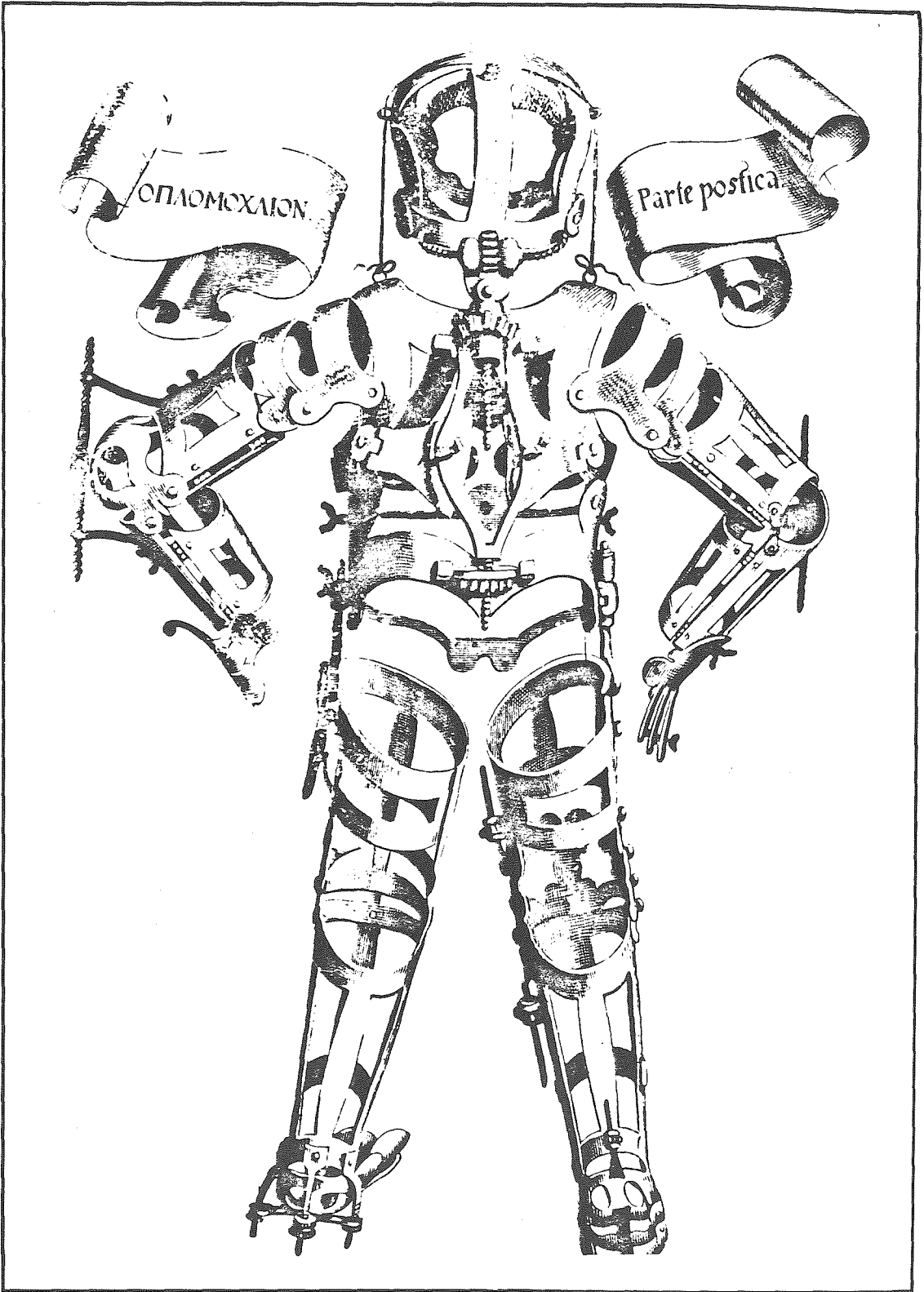
Sananvapaudesta journalistiseen vapauteen

Sananvapaus vapauden käsitteen johdannaisena voidaan ymmärtää ahma-vaaralaisittain: se "ei ole olio, joka joko on tai ei ole, vaan se on *pyrkimystä*, joka ilmenee *ilmaisun ja ajattelun esteiden jatkuvassa vähentämisessä...*" (Ahmavaara 1976, 138, kursivointi minun). Kysymys siis on mahdollisuudesta jatkuvasti vähentää sananvapauden esteitä, sikäli kun yhteiskunnan tila tämän mahdollisuuden tarjoaa; sananvapauskinkin on suhteellinen ilmiö. Pyrkimys sananvapauteen ja sananvapauden kehitys ovat prosesseja, mutta tämä taas ei tee mahdottomaksi eikä tarpeettomaksi yritystä vangita tutkimuksen avulla sananvapauden jonkinhetkistä tilaa myös pysähtyneeseen silmänräpäyskuvaan.

Länsimaiset sananvapausteorioiden ilmenevät tunnettuina ns. *lehdistöteorioina* (tai pikemminkin -ideologioina). Yksi niiden useista heikoista kohdista on, että ne eivät ota selvää kantaa edellä jo mainitsemaani kysymykseen, keillä on sananvapaus välineen sisällä.

Joka tapauksessa *liberalistisesta* lehdistöteoriasta on loogisesti johdettavissa ns. Kivekkään teoria: suomalaisen lehdenkustantajan korostama oppi jonka mukaan sananvapaus juridisesti on *välineen omistajan sananvapautta* (ks. Kivekäs 1974).

Kivekäs on myös kyllin rehellinen varsin avoimesti halveksiakseen sitä ilmiötä, jota itse tutkin ja jolle olen antanut nimen *journalistinen vapaus*. Sillä nimellä kutsun muiden toimittajien kuin päätoimittajan vapautta tehdä journalistista työtään oikeiksi katsomiensa päämäärien hyväksi ja oikeiksi katsomiensa keinoin toimituksen tai koko joukkotiedotusinstituution si-

Teoreettisia langanpäitä

Sitä mitä laki ja sopimukset eivät säätele, määrää tietenkin yhteiskunnallinen käytäntö. Tätä yhteiskunnallista käytäntöä journalismin alalla on mahdollista lähestyä eräiden teoreettisten ideoiden avulla.

Ensimmäinen niistä on teoria *professionalismista*. Sen kaikkea arvoa kiistämättä on nähtävä sen idealistinen perusluonne: se ei myönnä journalistien perimmäistä riippuvuutta meidän yhteiskunnassamme tosiasiksi, vaan pitää mahdollisena heidän kohottautumistaan itsenäisiksi vallankäyttäjiksi.⁷

Professionalismin teorian eräänlaiseksi vaihtoehdoksi voidaan katsoa *journalistisen kulttuurin* teoria. Edellinen siis on perusluonteeltaan idealistinen - verrattavissa uskoon, jonka mukaan ihmisellä on vapaa tahto - mutta jälkimmäinen ei ainakaan välttämättä ole sitä. Siinä missä edellinen pitäytyy toimittajan asemaan, jälkimmäinen pyrkii pureutumaan toimittajan työn sisältöön, substanssiin. Jos journalistinen kulttuuri määritellään *journalismia sääteleviksi arvoiksi ja normeiksi*, olennaista journalistiselle kulttuurille on, että se journalisteilta itseltään helposti jää paljolti tiedostamatta. Samalla huomattakoon, että journalistisen kulttuurin teoria yhä on varsin epämääräinen ja tämentämätön - oikeastaan vasta suuren luokan idea, ei enempää.⁸

Uskallan otaksua seuraavaa. Mitä enemmän journalistinen kulttuuri jää journalisteilta itseltään tiedostamatta, sitä ilmeisempi on heidän taipumuksensa käsitellä oma suhteellinen itsenäisyytensä ja vapautensa suuremmaksi, kuin miksi se objektiivisessa tarkastelussa todennäköisesti osoittautui-

sikaan.

Muistettakoon myös McBarnetin (1979) terminologia: hänen mukaansa tiettyihin arvoihin sosiaalistuminen on *journalismin mytologiaa*. Tosin en pidä tästä sanonnasta, koska kaikkien journalisminkaan arvojen ei tietenkään tarvitse olla täysin myyttisiä.⁹

Edelleen journalistiseen vapautteen liittyvää ongelmayıhteä voidaan yrittää lähestyä *vieraantumisen* teorian avulla, jolloin vieraantumisella voidaan viitata joko *sosiologisiin prosesseihin* tai *psykologisiin tiloihin*; nämä saman käsitteen kaksi eri tulkintaa on mahdollista myös yhdistää.¹⁰ Samalla taas vieraantumisen teoria suuressa yleisluontoisuudessaan ei voi sanoa mitään kovin spesifistä journalistien mahdollisesta vieraantumisesta, joka voi johtua heidän vapautensa rajallisuudesta, mutta varmaan myös muista tekijöistä; kysymyksessähän on erikoistapaus palkkatyön tekijän yleistä vieraantumista.

Huomiota ansaitsee niin ikään Lucien Sèven yhteiskuntaan ankkuroitu persoonallisuuspsykologinen teoria, jonka ydinkäsitteitä on *taloudellisen yhteiskuntamuodostuman säätelemä elämäntoiminnan logiikka* (ks. Koski-Jännes 1980; vrt. myös *Luonnenaamion* käsitettä ja "taloudellisten suhteiden mykkää pakkoa" ä la Ottomeyer 1977).

Kaikki tämä sinänsä arvokas teoretisointi on kuitenkin saman rasiituksen alainen kuin vieraantumisen teoriakin: se on yleistä, hyvin yleistä, eikä voi sanoa mitään kovin spesifistä journalismista ja journalisteista.

Haastattelujen kertomaa

Sivuutan tässä yhteydessä kutakuin-

kin täysin *metodologiset* ja *metodiset* kysymykset. Joka tapauksessa tutkimuksessani olen hylännyt positivismiin tyypillisimpään arsenaliin kuuluvat kysely- ja haastattelulomakkeet ja tehnyt (suureksi osaksi tutkimusapulaisille teettänyt) *teemahaastatteluja* Hirsjärven ja Hurmeen (1980) tapaan: strukturoituja haastatteluja ilman lomaketta. Kukaan älköön kuitenkaan kuvitelko kaikkien ongelmien ratkeavan sillä, kun lomakkeet hylätään.

Päämääräkseni olen asettanut journalistisen vapauden *luotettavan* ymmärtämisen. Sana luotettava tulkittakoon eräänlaiseksi *protestiksi hermeneutiikalle*, joka pyrkii ymmärtämiseen - selittämisen sijasta sikäli kun nämä edes ovat toisensa pois sulkevat vaihtoehdot - mutta usein lyö laimin luotettavuuden.

Tutkimuksen *empiirinen aineisto* on 34 'rivitoimittajan' ja 12 'päällikkötoimittajan' (päätoimittajan sekä Yleisradion johtajan ja toimituspäällikön) haastattelut taltioituina muistiinpanotekniikalla ilman nauhuria; tämä työekonomisista syistä. Haastattelujen normaali kesto oli 1,5 tuntia, joka osoittautui riittämättömäksi.

Kuvaan seuraavassa haastattelujen kertomaa aivan pähkinänkuoressa, kymmeneksi kohdaksi tiivistetynä.

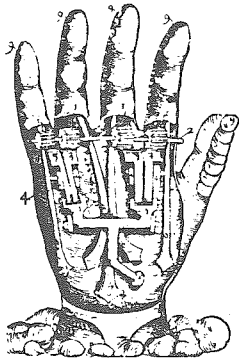
1. Journalistinen vapaus ei ole lainkaan dikotominen ilmiö, jota joko on tai ei ole. Päinvastoin se on mitä mutkikkain ja vaikeimmin vangittava asia. Aionkin ot sikoida tutkimukseni viimeisen luvun sanoin "Journalistisen vapauden ja vapaudettomuuden illuusiot", jolla haluan korostaa, että illusorisen vapauden lisäksi on suomalaisten toimittajien tajunnalli-

sisä kokemuksissa myös illusorisesta vapaudettomuuden tunnetta ja eräänlaista sen taakse menemistä; vapaudettomuudestakin voidaan toki tehdä fetišsi.

2. Toimittajat eivät tunnu olevan kovin tyytymättömiä journalistisen vapautensa määrään eikä heidän työtyytyväisyytensä ylimalkaan ole kovin huono; tosin yksilöiden väliset erot ovat suuret. Ainakin joidenkuiden tiedotustutkijoiden mielikuvissa lienee elänyt journalisti, joka ei juuri muuta teekään kuin huokailee "kapitalismin mykän pakon" ikeen alla, mutta tämä on vulgaarimarxilainen harha.¹¹ Tutkijat oppikoot näkemään myös toimittajan, joka vapautensa rajallisuudenkin ainakin osaksi tiedostaen myös pitää työstään, pitää siitä, että saa palkkansa edestä kirjoittaa tai tehdä ohjelmatyötä.

3. 'Päällikkö-' ja 'rivitoimittajien' näkemuserot journalistisen vapauden kysymyksissä ovat järjestelmällisesti ainakin jonkin verran tulkittavissa marxilaisella teesillä: oleminen määrää tajunnan. Ts. päätoimittajat sekä Yleisradion johtajat ja toimituspäälliköt eivät toki sinänsä kiellä alaistensa journalistisen vapauden rajallisuutta - eivät ainakaan kokonaan - mutta eivät myöskään pidä sitä kovin merkittävänä ilmiönä. He saattavat korostaa, että 'rivitoimittajan' ja alemman esimiesportaan väliset kiistat eivät välttämättä kantaudu heille saakka. Oleminen määrää tajunnan myös siinä mielessä, että lehden ja sen mukana päätoimittajan poliittinen kanta tai Yleisradion johtajan poliittinen väri eivät tunnu juuri vaikuttavan haastateltavan tapaan kommentoida alaistensa journalistista vapautta.

4. Aineistoon sisältyy rekrytointiongelmia: eivät vain puolue-

Déscription de la main de fer.

- 1 Pignons servant à un chacun doigt, qui sont de la pièce même des doigts, saouitez & alignez dans le dos de la main.
- 2 Broche de fer qui passe par le milieu de tous pignons, en laquelle ils tournent.
- 3 Gauchettes pour tenir ferme un chacun doigt.
- 4 Elloqueaux ou arrets desdites gauchettes, au milieu desquelles sont chevilles pour arrêter les dites gauchettes.
- 5 La grande gauchette pour ouvrir les quatre petites gauchettes, qui tiennent les doigts fermés.
- 6 Le bouton de la queue de la grande gauchette, lequel si on poule, la main s'ouvre.
- 7 Le ressort qui est dessous la grande gauchette, servant à la faire retourner en son lieu & tenant la main fermée.

8 Les ressorts de chacun doigt, qui ramènent & font ouvrir les doigts d'eux mêmes quand ils sont fermés.

9 Les lames des doigts.

lehdet edellyttä kiinnittämiltään toimittajilta tietynasteista sitoutuneisuutta tai vähintään lehden edustaman kannan sympatisoimista, vaan myös sitoutumattomat lehdet ja Yleisradio saattavat rekrytointipolitiikassaan ottaa huomioon ideologisia ja poliittisia tekijöitä; näin ainakin epäillään asioiden olevan. Eräät haastateltavat kertovat puoluekannan urkkimisista takanapäin. Niin ikään aineistoon sisältyy pari tapaus, joissa haastateltu 'rivitoimittaja' on painostettu eroamaan lehden palveluksesta poliittisista syistä.

5. Edellä selostetut tes-pykälät eivät tunnu paljonkaan lisäävän journalistista vapautta käytännössä. Lehden linjanmääritys ei juuri tarjoa selkänöjää, jonka turvin toimittaja tai toimituskollektiivi voisi reagoida linjan vastaisiin esimiesportaan ratkaisuihin. Kieläytyminen hyvän lehtimiestävän vastaisista ja ammattikunniata loukkaavista tehtävistä sekä vakaumuksen vastaisesta kirjoittamisesta tai ohjelmien tekemisestä on varsin harvinaista, vaikka aineistossa toki näitä tapauksia on. Sen sijaan on mahdollista, että esimerkiksi juuri vakaumusta koskeva kohta sopimuksessa on vaikuttanut toimitus-

ten sisäisiin työnjakoratkaisuihin. Toisaalta Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö ei haastateltujen radio- ja tv-toimittajien mukaan ole erityisesti rajoittanut yhtiön toimittajien journalistista vapautta.

6. Kiistat respektioikeudesta eli lehtijuttujen tai radio- ja tv-ohjelmien editoimisesta ovat harvoin vakavia. Tässä suhteessa julkisesti kerrotut yksittäistapaukset¹², ellei niitä aseteta taustaansa, saattavat johtaa harhaan: ne on tuotu julkisuuteen tavallaan juuri harvinaisuutensa vuoksi.

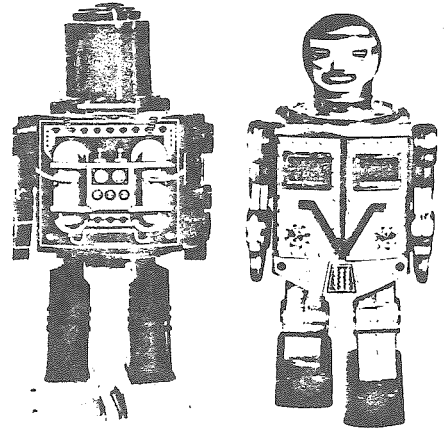
7. Työnantajapuolen luonnollinen pyrkimys minimoida konfliktitilanteet toimituksissa ei sikäli onnistu kovin hyvin, että monentyyppisten ristiriitojen mahdollisuus on rakennettu sisään koko järjestelmään eikä niiden täysi eliminointi ole mahdollista. 'Rivitoimittaja' ei ole automaattisesti tuomittu jäämään konfliktitilanteessa häviölle; myös se, missä määrin hän professionalistisesti katsoen on oikeassa, vaikuttaa toki asiaan. Vakavat akuutit konfliktit toimituksissa ovat harvinaisia.

8. Toimittajan vapautta uhkaavat tekijät ovat usein ulkoisen ja sisäisen uhan yhdistelmiä: ulkopuolinen painostus kohdistuu ensin esimieheen ja hän puolestaan antaa määräyksiä alaiselleen. Myös erilainen manipulatiivinen peli 'rivitoimittajan' selän takana on mahdollinen tai siitä on ainakin epäilyksiä. Toimittaja kunnioittaa sellaisia esimiehiä, jotka ovat alaisiaan kohtaan solidaarisia ainakin silloin, kun nämä eivät ole tehneet virhettä; tässä mielessä professionalistinen itsesäätelyn idea on Suomen toimituksissa pitkälle to-

teutunut.

9. Suuren osan journalistisen vapauden rajoituksista selittää tiedostettu itsesensuuri. Haastateltavat saattavat avoimesti kertoa esimerkkejä siitä, minkälaisia juttuja he itsesensuurin vuoksi ovat jättäneet tekemättä, minkälaisia aiheita tarjoamatta, miten rajoittaneet aiheen käsittelytapaa jne. Niin ikään aineistoon sisältyy esimerkkejä itsesensuuritapauksista, joiden asianomainen itse jälkikäteen arvelee olleen liioiteltuja ja tarpeettomia. Tiedostamattomasta itsesensuurista ei tässä tutkimuksessa sen metodologisen perusratkaisun vuoksi¹³ juurikaan saada tietoa.

10. Lopuksi tämä tutkimus herättää yhden mielestäni tärkeän kysymyksen, johon se ei kuitenkaan vastaa: jos toimittajien journalistinen vapaus olisi paljon suurempi kuin se nyt on, miten he käyttäisivät sitä? Toisin sanoen: onko heillä jotenkin mietittynä vaihtoehtoja journalistista linjaa vai onko vapaudettomuuden kokemisessakin kysymys myös jo mainitusta fetišististä?

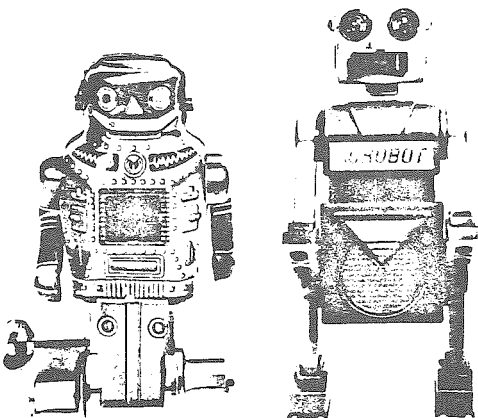
Rima putoaa?

Miettiessäni tämän tutkimuksen metodologisia ja metodisia kysymyksiä on mielessäni pyörinyt sitaatti ilmeisesti tiedotustutkimuksen ns. uuteen aaltoon lukeutuvalta Antti Alaselta. Hänen teemansa on ns. *new journalism*, mutta muutettavat muuttaen se soveltuu myös minun tarkoitukseeni:

"Kyseessä (siis new journalism'issa, PH-s) oli irtautuminen rajoittuneesta ja neutraalista objektiivisuuskäsityksestä. Koska yhteiskunnallinen todellisuus ei ole pelkkää objektiivisuutta vaan subjekti-objekti-suhteiden verkosto, on syvempiin merkityksiin tähtäävän journalismin pystyttävä kuvaamaan paitsi tapahtumien empiirinen kulku myös niihin liittyvät subjektiiviset merkitykset, silloinkin kun nuo merkitykset eivät välittömästi näy pinnalla." (Alanen 1982, 76).¹⁴

Pannaanpa journalismin sijaan tutkimus ja mietitään asiaa. Alasen näkemys osoittautuu erinomaiseksi - kunhan sitä ensin tuntuvasi modifioidaan, pääläelleen sitä ei sentään tarvitse kääntää.

Yhteiskunnallinen todellisuus ei todellakaan ole pelkkää objek-

tiivisuutta; kukaan ei liene sitä väittänyt eikä sellaisessa väitteessä olisi mitään mielekästä sisältöä. Yhteiskunnallinen todellisuus on nimenomaan subjekti-objekti -suhteiden verkosto.¹⁵

Syvälle tähtäävän tutkimuksen olisi pystyttävä subjekti-objekti -tutkimusasetelman avulla kuvaamaan tapahtumien empiirinen kulku tai tässä tapauksessa tietyn ilmiön empiirinen tila. Se ei ole 'vain' - sitä sanaa ei myöskään Alanen käytä - vaan se on mitä vaatiainia ja samalla kiehtovinta henkistä työtä, etenkin jos pintaempiriaa ratkaisevasti syvennetään olemuksen paljastamiseen saakka.¹⁶ Jonkin ilmiön subjektiiviset merkityksetkin ovat tärkeitä ja kiintoisia, mutta niiden tutkimisella ei koskaan voida korvata tavallaan niiden 'takana' olevan reaalityodellisuuden tutkimista, sen reaalityodellisuuden joka on olemassa *myös* subjektiivisista merkityksistä riippumatta.

Eikä tässä kaikki. Mitkä tansa perustellutkaan subjektiivisia merkityksiä koskevat väitteet eivät ole yhtä hyviä, vaan myös subjektiivisten merkitysten tutkimiselta on vaadittava luotettavuutta - lopulta objektiivisuutta (sic!).

Oma ongelmani on puheena olevan tutkimuksen osalta nimenomaan se, että pystyn ilmeisesti selvittämään journalistiseen vapauteen ja sen kokemiseen liittyviä subjektiivisia merkityksiä, toivon mukaan jopa suhteellisen luotettavasti. Keskustelemalla niin 'rivi-' kuin 'päällikkötoimittajien' kanssa journalistisen vapauden tilasta en kuitenkaan pääse käsiksi subjektiivisten merkitysten 'takana' olevaan reaalityodellisuuteen. Se ei onnistu niillä menetelmillä,

joita olen käyttänyt.

Koko ilmiön *luotettavaan* ymmärtämiseen asti en siis yllä. Kunnianhimoni rima pudonnee.

Viitteet

¹ Tutkimus ei siis ole valmis, vaan tieteellisellä yhteisöllä on mahdollisuus vielä vaikuttaa sen sisältöön. Erityisen tervetulleita ovat kommentit jotka auttavat minua tulkitsemaan empiiristä aineistoa.

² Puhe "yksin" tekemisestä ei sananmukaisesti ole totta. Olen suuressa kiitollisuuden velassa entisille opiskelijoilleni Anne Braxille ja Päivi Vuoriselle, jotka sain aikoinaan kiinnostumaan journalistisen vapauden teemasta ja tekemään siitä pro gradu -tutkielmansa (Brax ja Vuorinen 1982). He myös työskentelivät Suomen Akatemian varoilla syksyllä 1981 lyhyen aikaa tutkimusapulaisinani.

³ Täysin vapaan tahdon mahdollisuuteen suhtaudun skeptisemmin kuin esimerkiksi Malmborg (1981, VII), jonka kanta vahvasti vivahtaa idealismille (vrt. myös Hemänus ja K. Pietilä 1982, 267, Klami 1981, 64 sekä Sumner 1979, 21). Silti en toki väitä ihmisen tahtoa täysin sidotuksikaan.

⁴ Vrt. tätä erittelyyni "Veikko Pietilän dilemmasta" (Hemänus ja K. Pietilä 1982, 375-378).

⁵ Väärinkäsitysten välttämiseksi korostan, että esim. ironisten, satiiristen ja parodisten versioiden tekeminen vaikkapa uutisista täytyy minusta olla täysin sallittua ja ne saattavat olla erinomaisia objektiivisuuteen pyrkivän journalistin muotoja. Tämä ei kuitenkaan ole sama ilmiö kuin empiirisesti täysin paikkansapitämättömien uutisien julkaiseminen manipulatiivisessa mielessä.

⁶ 1970-luvun alkupuolen toimitusyhteistyökokeilu lehdistössä onnistui huonosti, kuten Kahma (1977) on osoittanut.

⁷ Lars Furhoff on aikanaan pitkälle luottanut professionalismiin (ks. Furhoff 1974), mutta luennoidessaan vain pari vuotta kirjansa ilmentymisen jälkeen Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella hän sanoi tulleen asiassa tuntuvasi skeptisemmäksi.

⁸ Joka tapauksessa journalistisen kulttuurin teorian kehittämiseksi ovat Suomessa tehneet ansiokasta työtä Kahma (1977, 170-270) ja osaltaan myös Korhonen (1982).

⁹ Journalismin arvojen jäljille päästään osaltaan tutkimalla journalistin sääntöjä, sillä niissähan ovat mukana tietyt arvot enemmän tai vähemmän implisiittinä. Kiintoisaa, tiivistä tutkimusta journalistin säännöistä ks. Rentola 1982.

¹⁰Vrt. Israel 1974, jonka avulla pääsee myös vieraantumisen teorian alkulähteille.

¹¹Samalla kun 'praksismi-subjektivismissa' on voimakkaasti idealistisia korostuksia, siinä tuntu olevan myös vulgaarimarxilaisia ja -materialistisia piirteitä. Ts. se on moniaineksinen ja ilmeisesti myös sisäisesti ristiriitainen sekä sekava kokonaisuus. Näihin kysymyksiin palaan muissa yhteyksissä.

¹²Ks. esim. Klemola 1981, 123-130.

¹³Tietenkin tiedostetun ja tiedostamattoman itesesensuurin välinen raja on liukuva. Silti en -luotettavaan ymmärtämiseen pyrkessäni - pitäisi oikeana fabuloida ilman näyttöä vaikka kuinka kien kiehtovia ajatuksia itsesensuurin tiedostamattomasta puolesta - josta haastattelun avulla tuskin voi saada tietoa - ja tarjota niitä eksplisiittisesti tai implisiittisesti empiirisenä informaationa.

¹⁴Muutettavat taas muuttaen tämä tuo mieleen Hirschin paradoksin. Hän suhtautuu kielteisesti "yleistämisen, lainmukaisuuden, normaalisuuden ja objektiivisuuden" kategorioihin tieteessä (Hirsch 1983, 154) - vaikka hän omassa kyseisessä tutkimuksessaan asiallisesti operoi niillä! Sen sijaan hän peräänkuuluttaa "plebeijistä tietoa" (emt., 155), jonka olisi kehitettävä "paikallisten ja rajoittuneiden totuuksien, subjektiivisen kokemuksen, yksilöllisyyden, erityislaatuisuuden, toiveiden ja mielikuvituksen sekä yhteiskunnallisten subjektien oman tiedon piirissä" (emt., 155). Näiden kategorioiden arvoa kieltämättä on sanottava, että jos yhteiskuntatieteiden olisi rajoitettava niiden tutkimiseen, ne köyhtyisivät pelottavasti (vrt. myös Töttö 1982).

¹⁵Tähän verkostoideaan perustuu mm. Hemänuksen ja Tervosen (1980) kirja, jossa keskeistä on toimittajien ja todellisuuden väliset suhteet. Toinen asia taas on, että subjekti-objekti -suhteen häivyttämistä todellisuuden tutkimuksesta on vaadittu ja ilmeisesti siis - minusta kestävämmät perusteet - pidetty myös mahdollisena (ks. Hemänuksen ja K. Pietilä 1982, 331-332).

¹⁶Vrt. Objektiivisuuden käsitettä Hemänuksella ja Tervosella (1980).

Kirjallisuus

AHMVAARA, Yrjö. *Yhteiskuntakymenetiikka*. Tapiola, Weilin+Göös, 1976.
ALANEN, Antti. Matka journalismin äärelle. *Tie-*

dotustutkimus, 5 (2), 1982.

BRAX, Anne & VUORINEN, Päivi. Journalistisen vapauden rajoista. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma Tampereen yliopistossa 1982.

BRUUN, L. & KEROSUO, L. & STRANDÉN, P. & VUORTAMA, T. *Viestintän lait ja säännöt*. Rauma, 1981.

ENGELS, Friedrich. Anti-Dühring. Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana. Teoksessa MARX, K. & ENGELS, F. *Valitut teokset, osa 5*. Neuvostoliitto, 1979.

FURHOFF, Lars. *Makten över medierna*. Lund, 1974.

HEMÄNUS, P. & PIETILÄ, K. *Seitsemän erää journalismista*. Tampere, Vastapaino, 1982.

HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I. *Objektiivinen joukkotiedotus*. Helsinki, Otava, 1980.

HIRSJÄRVI, S. & HURME, H. *Teemahaastattelu*. Tampere, 1980.

HIRSCH, Joachim. *Turvavaltio*. Tampere, Vastapaino, 1983.

ISRAEL, Joachim. *Vieraantuminen: Marxista nyky-sosiologiaan*. Helsinki, 1974.

KAHMA, Ilkka. Toimitusdemokratiakokeilu ja lehdiorganisaatio. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma Tampereen yliopistossa 1977.

KIVEKAS, Ossi. Ajatuksia toimittajan ja julkaisijan suhteista. *Lakimies*, nro 1, 1974.

KLAMI, Hannu Tapani. Luentoja suomalaisesta oikeussosiologiasta. *Turun yliopisto, yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja, sarja A*, nro 27, 1981.

KLEMOLA, Pertti. *Helsingin Sanomat - sananvapauden monopoli*. Helsinki, Otava, 1981.

KORHONEN, Pekka. Journalistinen kulttuuri teoreettisena käsitteenä ja reaalisenä ilmiönä. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma Tampereen yliopistossa 1982.

KOSKI-JÄNNES, Anja. *Ihminen, persoonallisuus, yhteiskunta*. Helsinki, 1980.

LENIN, V.I. Mitä ovat "kansan ystävät" ja miten he taistelevat sosialidemokraatteja vastaan? Teoksessa LENIN, V.I. *Valitut teokset, osa 1*. Moskova, 1976.

MALMBERG, Tarmo. Viestintä ja kulttuuri. *Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C*, nro 2, 1981.

McBARNET, Andrew. Disciplining the journalist: an investigation of training methods. *Media, Culture & Society*, 1 (2), 1979.

OTTOMEYER, Klaus. *Ökonomische Zwänge und menschliche Beziehungen*. Hamburg, 1977.

RENTOLA, Ilkka. Journalismin säännöt. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma Tampereen yliopistossa 1982.

SUMNER, Colin. *Reading ideologies*. London etc., 1979.

TÖTTÖ, Pertti. Yhteiskuntatiede ja toiminta. Sosiologian lisensiaattitutkielma Tampereen yliopistossa 1982.

VEIRUP, Kjeld (red.) *Loyalitet mod virkeligheden*. København, 1979.